

λεῖν»¹. Συναφής είναι καὶ ἡ «ἀγάπησις» τῶν Στωϊκῶν. Αὕτη δμως περιωρίζετο μεταξύ τῶν «σπουδαίων» καὶ τῶν «έταιρων». Ὁ Χριστιανισμὸς θὰ εἰσαγάγῃ τὴν τελείωσιν τοῦ συναισθήματος τῆς συμπαθείας διὰ ταυτίσεως τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ. Ἡ «δμοίωσις Θεῷ», ἡ ἀναζητουμένη ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος, ἔγκειται κατ' αὐτὸν εἰς τὴν ἐπικράτησιν τῆς ἀγάπης.

Ολιγώτερον συνήθης είναι ἡ λόπη διὰ ξένην χαράν, ἡ ζηλοτυπία, δ φθόνος. Ἐπίσης ἡ ἀδιαφορία διὰ ξένην λύπην καὶ πόνον. Άι περιπτώσαις χαιρεκακίας ἡ σαδιστικῆς ἐπιδιώξεως βλάβης τοῦ ἄλλου εύρισκονται πέραν τῶν δρῶν τοῦ κανονικοῦ, εἰς τὸ παθολογικόν. Ὅπεστηρίχθη ὑπὸ τινῶν, δτι ἡ δρμὴ τῆς συμπαθείας ἔχει ἀτροφήσει μὲ τὴν πρόσδον τοῦ πολιτισμοῦ. Τοῦτο δμως ἐμφανίζεται μόνον ἐπιφανειακῶς. Ἐν τῇ πραγματικότητι αὕτη ἔχει ἐνισχυθῆ, μὲ μόνην τὴν διαφοράν, δτι τὴν ἀσκησιν τῶν ἐκ ταύτης ὑποχρεώσεων ἀνέλαβε τὸ φργανωμένον κράτος, ἵνα γίνεται συστηματικωτέρα καὶ πληρεστέρα. Διὰ τὴν σύγχρονον συνείδησιν ἡ παροχὴ βοηθείας πρὸς τοὺς πάσχοντας δὲν είναι πρᾶξις δωρεᾶς, ἀλλὰ δικαίωμα ἀπαιτητὸν τῶν ἔχοντων ἀνάγκην βοηθείας μελῶν τοῦ συνδλού. Ἐπακολούθημα τῆς συνειδήσεως ταύτης είναι ἡ ὑπὸ τοῦ κράτους παροχὴ βοηθείας εἰς τοὺς ἀσθενεῖς καὶ ἡ δωρεάν θεραπεία τούτων, ἡ συντήρησις τῶν καθισταμένων ἀνικάνων καὶ ἀναπήρων, τὰ ἐπιδόματα ἀνεργίας, αἱ κοινωνικαὶ ἀσφαλίσεις καὶ οἱ ποικίλοι ἄλλοι θεσμοὶ δημοσίας ἀντιλήψεως.

3. Τὰ συναισθήματα δημιουργίας είναι τὰ συνακολουθοῦντα τὴν ἀσκησιν τῆς ἐνεργητικότητός μας, πρὸς τὴν δποίαν ἐμφύτως τείνομεν. Τὸν χρόνον μας θέλομεν νὰ διερχώμεθα οὐχὶ ἐν ραστώνῃ, ἀλλὰ δημιουργούντες. Ἡ ἀπρᾶξια, ἡ ἡ καταδίκη ἐνδές ἀνθρώπου νὰ μὴ ἐνεργῇ σκοπίμως, γεννᾷ συναισθήματα καταπιεστικὰ καὶ δυσάρεστα², ἔστω καὶ δν ἔχῃ τις δλα τὰ πρὸς συντήρησιν. Είναι τὰ συναισθήματα πλήξεως καὶ ἀνίας. Τὸ ἄτομον εἰς τὸ ἐπάγγελμα λαμβάνει συνείδησιν δλων τῶν δυνάμεων του καὶ τῆς ἰκανότητος νὰ πραγματοποιῇ σκοπούς. Ὁ ἀπλούστερος τεχνίνης, δταν βλέπῃ τὸ

1. «Ἐστω δὴ τὸ φιλεῖν τὸ βούλεσθαι τινες ἀ οἴεται ἀγαθά, ἐκείνου ἔνεκα ἀλλὰ μὴ αὐτοῦ, καὶ τὸ κατὰ δύναμιν στρατικὸν είναι τούτων. Φίλος δέ ἔστιν δ φιλῶν καὶ ἀντιφιλούμενος». Ἐνθ' ἀνωτ. B 4 1380 β 35 - 1381 α 5.

2. Ὁ Dostojewski εἰς τὸ ἔργον του «Ἀναμνήσεις ἀπέδ τὸ σπίτι τῶν νεαρῶν» δηγεῖται, δτι οἱ ἐπὶ Τσαρισμοῦ ἐξδριστοὶ εἰς τὴν Σιβηρίαν, οἱ δποῖοι ὑπεβάλλοντο εἰς καταναγκαστικὰ ἔργα, δσάκις ταῦτα ἀπέβλεπον εἰς ἔνα σκόπον, ὑπέμενον καὶ εἰργάζοντο. Εἰς μίαν κατηγορίαν δμως ἔξορίστων είχεν ἐπιβληθῆ, νὰ ἀνοίγῃ δπάς εἰς τὴν ἄμμον καὶ κατόπιν νὰ τὰς κλείῃ. Οὗτοι ἀκριβῶς κατελαμβάνοντο ἐν τέλει ἀπό ἀπελπισίαν.

Τὰ κοινωνικὰ συναισθήματα

ἔργον του ἔτοιμον, αἰσθάνεται ἵκανοποίησιν δι' ὅτι κατεσκεύασε, μὴ προερχομένην ἀπὸ τὴν σκέψιν τοῦ κέρδους. Ὁ γέρων οἰκογενειάρχης αἰσθάνεται βαθεῖαν ἐσωτερικὴν ἵκανοποίησιν βλέπων τὰ τέκνα του, τὰ δποῖα μὲ μόχθους ἀνέθρεψε, καὶ τὴν περιουσίαν τὴν δποῖαν ἐδημιούργησε. Τὰ ἔργα του ταῦτα θεωρεῖ ώς δλοκλήρωσιν τῆς ζωῆς του. Ὁ δημιουργὸς δὲκτελῶν ἐν ἔργον ἀπολαύει αὐτὴν ταύτην τὴν δημιουργίαν.

Αἱ ἀποχρώσεις τοῦ συναισθήματος εἶναι ποικίλαι. Ἀρχίζουν ἀπὸ τὴν χαρὰν ἐκ τῆς καταστρώσεως τῶν σχεδίων, ἀπὸ τὴν ἐλπίδα τῆς πραγματοποιήσεως, ἀπὸ τὴν βίωσιν τῆς προσπαθείας, τῆς ἐμμονῆς, τῆς ὑπερπηδήσεως ἐμποδίων, τῆς ἀναζητήσεως μέσων, τῆς ἀναθεωρήσεως τῶν ἐξ ἀποτυχιῶν καὶ τέλος τῆς ἐπιτυχίας τοῦ προτεθέντος. Ἡ μελέτη Βιογραφιῶν, Ἀπομνημονευμάτων, Ἐπιστολῶν μεγάλων ἀνδρῶν ἀνακινεῖ τὰ συναισθήματα ταῦτα. Τὸ αὐτόνομον τῆς ἐξ αὐτῶν ἵκανοποιήσεως μαρτυρεῖ τὸ γεγονός, ὅτι ἀνθρώποι εὗποροι αἰσθανθέντες ἥδη τὴν χαρὰν τῆς δημιουργίας καὶ ἐπιτυχόντες εἰς τὸν κλάδον τῶν, ἐνῷ εἶναι ἐξησφαλισμένοι οἰκονομικῶς δὲν ἡσυχάζουν, οὐχὶ ἐκ πλεονεξίας, ώς κοινῶς νομίζεται, ἀλλ᾽ ἐξ ἀγάπης πρὸς τὸ δημιουργεῖν. Τὸ θέμα διερευνᾶται κατόπιν τῶν νέων δρῶν ἔργασίας, καθ' οὓς ἄτομα ἀκμαῖα εἰσέτι τίθενται ὑπὸ σύνταξιν. Ἡ δημιουργικότης τῶν δέον νὰ εὑρίσκῃ ὄλλας διεξόδους.

4. Τὰ συναισθήματα ἀναγνωρίσεως καὶ τιμῆς γεννᾶται συνείδησις περὶ τῆς ἀξίας τῶν προσώπων. Ταῦτα δύνανται νὰ ἀναφέρωνται εἰς τὴν γνώμην τὴν δποῖαν ἔχομεν ἡμεῖς περὶ τῆς ιδικῆς μας ἀξίας, εἰς τὴν γνώμην ποὺ ἔχουν οἱ ὄλλοι δι' ἡμᾶς καὶ εἰς τὴν γνώμην ποὺ ἔχομεν ἡμεῖς διὰ τοὺς ὄλλους. Τὸ αὐτοσυναίσθημα εἶναι ἡ εὐχάριστος ἢ δυσάρεστος διάθεσις ἀπὸ τὴν γνώμην ποὺ ἔχομεν περὶ τοῦ ἑαυτοῦ μας. Τοῦτο γεννᾶται ἀπὸ πλείονας παράγοντας. Ἀπὸ τὴν σωματικὴν κατάστασιν, ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν ὑπόληψιν, ἀπὸ τὴν ψλικὴν αὐτάρκειαν, ἀπὸ τὰς πνευματικὰς δεξιότητας. Αἱ διαβαθμίσεις του ἐκτείνονται ἀπὸ τῆς ταπεινοφροσύνης, ἀπλότητος, φιλοτιμίας, αὐτοπεποιθήσεως καὶ αὐτοσεβασμοῦ, μέχρι τῆς ἀμίλλης, φιλοδοξίας, ὑπερηφανείας.

Τὸ αὐτοσυναίσθημα τρέφεται ἐκ τῆς γνώμης τὴν δποῖαν ἔχουν καὶ οἱ ὄλλοι δι' ἡμᾶς. Καὶ δὲ πλέον εἰδικευμένος σοφὸς καὶ δὲ πλέον ιδιότροπος καλλιτέχνης καὶ δὲ πλέον αὐστηρὸς ἀναχωρητῆς ἐνδιαφέρονται νὰ ἀναγνωρισθῇ παρ' ὄλλων ἡ ἀξία τῶν καὶ νὰ τοὺς θαυμάσουν. Δυσάρεστος εἶναι δχι μόνον ἡ ὀλιγη ἐκτίμησις, ὄλλα καὶ ἡ μὴ ἀπασχόλησις μὲ τὸ πρόσωπόν μας. Ἡ συνείδησις ἀπωλείας τῆς υπολήψεως γεννᾷ θλῖψιν φθάνουσαν μέχρις ἀπελπισίας. Μόνον οἱ

μεγάλοι ἄνδρες ἔχουν ἐσωτερικὴν ἀντίληψιν τῆς ἀξίας των καὶ ὑπομένουν καρτερικῶς τὸν παραγκωνισμὸν ἢ καὶ τὴν περιφρόνησιν τῶν συγχρόνων των. "Εχοντες πίστιν εἰς τὰς Ιδέας ποὺς ὑπηρετοῦν, ἐμπνέονται ἀπὸ ἕνα αὐτοσεβασμὸν καὶ ἀπὸ μίαν πεποίθησιν, δτὶ ἔχουν ίδιαν ἀποστολήν, εἰς ἣν δέον νὰ ἀφοσιωθεῖται μετὰ καρτερίας.

Διατάραχαι τοῦ αὐτοσυναισθήματος εἶναι πολλαί, μὲ ἄκρας φάσεις τὸ συναίσθημα κατωτερότητος καὶ τὸ συναίσθημα ἀνωτερότητος, ἐνδιαμέσους δὲ τὴν φοβίαν, τὴν δειλίαν, τὴν ἀδιαφορίαν, τὴν ματαιοδοσίαν, τὴν ἀλαζονείαν, τὴν καυχησιομανίαν. Ἡ Ψυχαναλυτικὴ σχολὴ τοῦ Adler ἀπησχολήθη Ιδιαιτέρως μὲ τὸ συναίσθημα κατωτερότητος καὶ τὸν ρόλον του εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς προσωπικότητος. Παρεῖδεν δμως τὸν ρόλον τοῦ εἰς δὲ πρόσωπα ἀντιθέτου συναίσθηματος τῆς ἀνωτερότητος, καὶ τὰς συνεπείας του οὐχὶ διὰ μόνον τὸ ἀτομον, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς περὶ αὐτόν. Εἶχον δικαιον οἱ Πυθαγόρειοι, δταν δια βάσιν τῆς ἡθικῆς προπαιδείας δριζον, δτὶ « φιλοσοφοῦντος πρώτου ἔστιν οἶησιν ἀποβαλεῖν », τὸ ἐπαναληφθὲν κατόπιν ὑπὸ τοῦ Σωκράτους, δια καὶ διὰ τῆς « Ἐπὶ τοῦ δρους δμιλίας ».

5. Τὰ συναίσθηματα ἀφοσιώσεως καὶ ὑποταγῆς εἶναι αἱ ψυχικαὶ διαθέσεις αἱ γεννώμεναι ἐκ τῆς ἐκουσίας ἀναγνωρίσεως καὶ ὑποταγῆς εἰς πρόσωπα, Ιδέας, θεσμούς, δμάδας ἔχούσας ἀνωτέραν ἀξίαν. Τοιαθτα εἶναι ὁ σεβασμός, ὁ θαυμασμός, ἡ ἀγάπη πρὸς τὸ φύσει ὅνωτέρον. Τὴν ἀφοσίωσιν εἰς τὸ ὅνωτερον ἐπιζητοῦν πάντες, τόσον χάριν ἔξασφαλίσεως τῆς ὑποστάσεως των δσον καὶ χάριν ἔξελιξεως. Ὁ γονεύς, ὁ μεγαλύτερος ἀδελφός, ὁ διακεκριμένος φίλος, ὁ διδάσκαλος, ὁ πολιτικὸς δῆμος, ὁ μέγας καλλιτέχνης, ὁ διορατικὸς ἐπιστήμων, ὁ ιεροφάντης ὁ μυῶν εἰς ἀνωτάτας ὑπαρξιακὰς σκέψεις προκαλοῦν χαράν εἰς τοὺς ἐκουσίους ἀκολούθους των. "Ομοία συναίσθηματα γεννοῦν δργανώσεις καὶ ίδρυματα εἰς τοὺς ἐντασσομένους εἰς αὐτά. Ταῦτα δὲν εἶναι βίωσις ὑποδουλώσεως, ἀλλ' αὐξήσεως καὶ ἐπεκτάσεως τοῦ Ἐγὼ μὲ κέντρισμα πρὸς τὸ καλόν καὶ ὅνωτερον.

"Ο παῖς εἶναι ὁ κατ' ἔξοχὴν ἐμφανίζων συναίσθηματα ἀφοσιώσεως καὶ ἐπηρεασμοῦ. Ἡ συναίσθηματικὴ σχέσις πρὸς τὸ πρόσωπον, καθὼς καὶ τὸ κύρος αὐτοῦ ἐπαυξάνουν τὴν ὑποβολήν. Ἡ γυνὴ ἐπίσης θέλγεται διὰ Ιδέας, τὰς δποίας κηρύττουν συμπαθῇ πρόσωπα. Ὁ λατρὸς προσέτι ἀσκεῖ εὑεργετικὴν ὑποβολήν ἐπὶ τὸν ἀσθενῆ, ἡ δὲ ψυχοθεραπεία ὀφείλει πολλὰ εἰς αὐτήν. Ἡ πειθῶ τοῦ ἀρχηγοῦ ἐπὶ τὰ πλήθη εἶναι συναίσθηματικῆς φύσεως. Αὗτη στηρίζεται δχι τόσον εἰς τὰ λεγόμενα, δσον εἰς τὴν φήμην του, τὴν σωματικὴν ἐμφάνισιν, τὴν θερμότητα τῆς φωνῆς καὶ τὴν πίστιν τοῦ ίδιου εἰς δσα λέγει.

Τὸ κοινωνικὸν σύνολον γεννᾷ συναισθήματα ύποταγῆς εἰς τοὺς ἔρχομένους εἰς ἐπαφὴν μὲν αὐτό. Οἱ θεαταὶ ἀσκοῦν ἐπιβολὴν ἐπὶ τῶν ἥθοποιῶν καὶ τὸ ἀκροστήριον μιᾶς διαλέξεως ἐπὶ τοῦ δυμιλητοῦ. Ἡ ἐπιβολὴ αὕτη διὰ συνεσταλμένα τινὰ ἄτομα εἶναι ἰσχυροτάτη. Ἀποτέλεσμά της εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸν ἑκεῖνο εἶδος δειλίας (*trac*), τὸ δποῖον αἰσθάνεται ὁ πρωτόπειρος ρήτωρ, ὁ καλλιτέχνης ὁ παιζὼν πρώτην φορὰν δημοσίᾳ, ὁ *debutant* τῆς κοσμικῆς ζωῆς. Τοῦτο συμβαίνει, διότι ὁ τὸ πρῶτον ἐμφανιζόμενος αἰσθάνεται τὸ πλήθος ὃς ἐν δλον ἀνωτερόν του, τὸ δποῖον εἶναι ἔτοιμον νὰ τὸν κρίνῃ κατὰ πόσον ἀνταποκρίνεται εἰς τὰ ἀξιολόγικά του μέτρα. Ἐπίτασις τῆς δειλίας ταύτης εἶναι ἡ *ἀγοραφοβία*, καθ' ᾧ ἐν ἄτομον δὲν δύναται νὰ διέλθῃ ἀπὸ δδὸν ἢ πλατεῖαν πολυσύχναστον, ἢ νὰ εἰσέλθῃ εἰς κέντρον πλήρες ἀνθρώπων. Ἡ συχνότης τῆς ἐκδηλώσεως ταύτης εἶναι μεγαλυτέρα ἀπὸ δ, τι κοινῶς νομίζεται. Τὰ ἄτομα τὰ κατεχόμενα ἀπὸ αὐτὴν καλύπτουν τὴν ἀδυναμίαν των μὲν ἄλλα δύνματα. Λέγουν δτι εἶναι *ἰδιότροπα*, δτι τὰ ἐνοχλεῖ ὁ θρυψίος καὶ ἄλλα παρόμοια.

Συναισθήμα ύποταγῆς τῶν ἀτόμων εἰς τὰ κελεύσματα τοῦ συνόλου ἐκφράζει καὶ ἡ τυφλὴ συμμόρφωσις εἰς τὴν μόδαν. Οὔδεν δυνάστου αἰ διατάγαι ἀκολουθοῦνται τόσον πιστῶς καὶ εἰς τοιαύτην ἔκτασιν, δσον αἰ τῶν κατ' ἔτος μεταβαλλομένων συρμῶν. Τὸ θῆλυ γένος πρὸ πάντων ύποβάλλεται συχνὰ εἰς στερήσεις παραμελοῦν ἀκρόμη καὶ τὴν διατροφὴν του διὰ νὰ δύναται νὰ παρακολουθῇ τὰ πολυθάπανα παραγγέλματά της. Βεβαίως εἰς τὴν ύποταγὴν ταύτην συνεργοῦν καὶ λόγοι καλαισθησίας, μιμήσεως καὶ ἐπιδείξεως. Ἐκεῖνο δυμῶς τὸ δποῖον φανερώνει τὴν δύναμιν τῆς τυραννικῆς ἐπιβολῆς της, εἶναι δτι δὲν ἀφίνει εἰς τὰ ἄτομα τὴν δυνατότητα ἐκλογῆς. Πάσα ἀπόπειρα παραβάσεως τῶν ἐπιταγῶν της ἀπὸ τοὺς δυστροποῦντας τύπους τιμωρεῖται μὲ τὴν γελοιοποίησιν εἰς τὰ δύματα τοῦ πλήθους.

Ίδιάζουσα εἶναι ἡ ύποταγὴ τῶν στρατιωτῶν εἰς τοὺς μεγάλους στρατηλάτας. Ὁ Ἀλέξανδρος, ὁ Καῖσαρ, ὁ Ναπολέων ἐπεβάλλοντο μέχρι σημείου νὰ τοὺς ἀκολουθοῦν οἱ μαχηταὶ ὡς ύπνωτισμένοι καὶ νὰ ύποτάσσωνται μέχρι θανάτου εἰς τὰς διαταγάς των. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει μὲ τοὺς μεγάλους πολιτικούς, οἵτινες γίνονται ὁδηγοὶ λαῶν. Πάντες οὗτοι ἀναγνωρίζονται καὶ θαυμάζονται. Ενεκα τῆς ἀνωτερότητός των καὶ εἰς ἐνεργητικότητα καὶ εἰς δύναμιν βουλήσεως καὶ εἰς ἐτοιμότητα πνεύματος καὶ εἰς ἀσφάλειαν καὶ ἀκρίβειαν κατὰ τὰς ἐνεργείας των. Ὁ θρυλος αὐτομάτως περιβάλλει τὰ πρόσωπά των μὲ ἔξαιρετικὰς *ἰδιότητας*, τὰς δποίας τὰς *ἴδιας* συχνὰ ἔξομολογοῦνται δτι δὲν ἔχουν.

Τὰ συναισθήματα ὑπακοῆς εἴτε πρὸς ἔδρυματα, εἴτε πρὸς θεσμούς καὶ ἀξιώματα θεμελιούσι τὴν κοινωνικὴν σπειθαρχίαν. Ἡ πειθαρχία αὗτη εἶναι ἡ κανονικὴ ψυχικὴ κατάστασις εἰς τοὺς βιολογικῶς ύγιεῖς, ἐνῷ ἡ ἀναρχία καὶ ἀρρυθμία ἐκδηλώσις ἐκφυλισμοῦ.

ε'. Τὰ πνευματικὰ συναισθήματα.

Ἡ πράγματοποίησις τῶν ἀνωτάτων ἀνθρωπίνων παρορμήσεων τῶν ἀποτελουσῶν τὸ περιεχόμενον τοῦ πνεύματος ἀκολουθεῖται ἀπὸ τοῖς συναισθήματα, τὰ πνευματικά. Ταῦτα εἶναι τὰ διανοητικὰ τὰ ἥθικά, τὰ καλλιτεχνικά καὶ τὰ μεταφυσικά.

1. Τὰ διανοητικὰ συναισθήματα εἶναι αἱ θυμικαὶ καταστάσεις αἱ παρακολουθοῦσαι τὴν δρᾶσιν τῆς γνωστικῆς μας δρμῆς, ὡς καὶ τῶν ὑπηρετουσῶν αὐτὴν λειτουργιῶν¹. Ἐπὶ μέρους μορφαὶ τούτων εἶναι ἡ ἀπορία, ὁ θαυμασμός, ἡ περιέργεια, ἡ συναίσθησις ὅτι τι εἶναι νέον ἢ γνωστόν, ἐνδιαφέρον ἢ ἀδιάφορον, σύνηθες ἢ σπάνιον, παράδοξον ἢ κανονικόν, πραγματικόν ἢ φανταστικόν, βέβαιον ἢ ἀμφίβολον, δύσκολον ἢ εὔκολον, ἀληθὲς ἢ ψευδές.

Ἡ δύναμις καὶ ποιότης ἵκανοποιήσεώς των καταφαίνεται ἐκ τῆς ἐπιμονῆς τῶν ἵκανωτέρων ἀτόμων νὰ ἐπιδίδωνται εἰς σπουδάς, μελέτας καὶ ἐρεύνας, παρὰ τούς κόπους ποὺ ἀπαιτοῦνται, συχνὰ μάλιστα ὑπὸ δρους σκληρούς. Ὁ Ἀριστοτέλης ἔγραφεν εἰς ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ἀντίπατρον, ὅτι τὸ φιλοσοφικὸν του ἔργον τὸ ἐθεώρει ὡς ἴσης σημασίας πρὸς τὴν νίκην τοῦ Ἀλεξάνδρου κατὰ τῶν Περσῶν².

Τὰ διανοητικὰ συναισθήματα ἐμφανίζουν μίαν πορείαν καὶ μίαν ταλάντευσιν ἴδιαζουσαν. Ὑπάρχουν καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἀναζητήσεως καὶ τῆς προσπαθείας πρὸς γνῶσιν. Ὁ Lessing ἔλεγε σχετικῶς, ὅτι, ἐάν ὁ θεὸς τοῦ ἐζήτει νὰ ἐκλέξῃ, νὰ τοῦ δοθοῦν ὅλα τὰ προβλήματα λελυμένα, ἢ νὰ μείνουν κεκαλυμμένα δπως εἶναι, θὰ προετίμα νὰ μείνουν δπως εἶναι, διότι ἄλλως ὁ ἀνθρωπὸς θὰ ἔχανε πολλὰς χαράς.

Ομοῦ μὲ τὴν χαρὰν τῆς γνώσεως ὑπάρχει καὶ μία μελαγχολία διὰ τὸ πεπερασμένον τοῦ πνεύματός μας. Ἡ συνείδησις δμως αὗτη δοηγεῖ εἰς τὸν πόθον ὑπερβάσεως τοῦ γηίνου.

2. Τὰ ἥθικὰ συναισθήματα εἶναι θυμικαὶ διαθέσεις γεν-

1. Ὁ Ἀριστοτέλης σημειώνει πόσον ἔντονος εἶναι «ἡ τῶν αἰσθήσεων ἀγάπησις... καὶ μάλιστα τῶν ἄλλων ἢ διὰ τῶν δόμμάτων» (Μετὰ τὰ Φυσικά Α. 1).

2. Παραδίδεται καὶ περὶ τοῦ Δημοκρίτου ὅτι ἐτόνιζε «βούλεσθαι μᾶλλον μίαν εὑρεῖν αἰτιολογίαν ἢ τὴν Περσῶν οἱ βασιλεῖαν γενέσθαι» (Ἀποστ. 118).

νώμεναι ἀπό τὴν ἀξιολόγησιν πράξεων ή ίδεων, ίδικῶν μας ή ξένων. Τοὺς τρόπους ἐνέργειας του ἔκαστος καθορίζει συμφώνως πρὸς τὰ ἔμφυτα ἀνθρώπινα στοιχεῖα, τὰ δικοῖα δυμῶς βιοῖ ως ἔχοντα διαβάθμισιν. "Οταν αἱ ἐνέργειαι του εἶναι σύμφωνοι μὲ αὐτά, αἰσθάνεται ίκανοποίησιν. "Οταν εἶναι ἀντίθετοι αἰσθάνεται ἐντροπήν. Αἰσθάνεται, δτὶ ἀπέτυχεν εἰς τὸν ρόλον του ως ἀνθρωπος.

'Η ἐντασίς τοῦ συναισθήματος κατὰ τὴν ἀποτυχίαν εἶναι ισχυρότερα, ή κατὰ τὴν ἐπιτυχίαν. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν λαμβάνει τὴν μορφὴν τῆς ἐντροπῆς, κατακρίσεως, ἀποδοκιμασίας, περιφρονήσεως. Κατὰ τὴν δευτέραν λαμβάνει τὴν μορφὴν τῆς καταφάσεως, τῆς ίκανοποιήσεως, τῆς γαλήνης τῆς συνειδήσεως, τῆς χαρᾶς διὰ τὴν νίκην τοῦ ἀγαθοῦ. 'Ἐνῷ ἀρχίζει ως ἐλαφρὰ στενοχωρία δι' ἀπροσεξίαν εἰς τὴν συμπεριφοράν, διὰ νὰ γίνῃ ισχυρότερα δι' ἀπρεπῆ λόγου ή ἐνέργειαν, φθάνει νὰ καταστῇ τύψις διὰ παράπτωμα, ἔστω καὶ ἀκούσιον.

'Η αἰδώς, καίτοι παραλλάσσει κατὰ λαοὺς καὶ ἐποχὰς εἰς τὰ καθ' ἔκαστον, ἐν τούτοις εἶναι πανανθρώπινον φαινόμενον. Αἱ ήθικαὶ ἀρχαὶ νοοῦνται πανταχοῦ καὶ πάντοτε ως διντολογικαὶ ἀρχαὶ, ως ἐντολαὶ μιᾶς ὑπερτάτης δυνάμεως. 'Η διασάλευσίς των νοεῖται ως ἀπειλὴ τῶν θεμελίων τῆς κοινωνίας. 'Ἐντεθεν καὶ τὸ συναισθήμα ὑποχρεώσεως πάντων τῶν μελῶν τῆς δημάρκου δι' ὑπεράσπισιν των.

'Ο βαθύδες πληρότητος τῶν ήθικῶν συναισθημάτων δὲν εἶναι εἰς δλους δι' αὐτός, τόσον ἐκ λόγων ἐμφύτων δσον καὶ ἐξ ἀγωγῆς. 'Η συνεχῆς διέγερσις καὶ βίωσίς των τὰ ἐξελίσσει καὶ τὰ ἐκλεπτύνει. 'Η διέγερσις γίνεται διὰ διδασκαλίας, διὰ παραδειγμάτων ζώντων προσώπων, δι' ἀσκήσεως τοῦ παιδευομένου εἰς πρᾶξιν. "Ανευ ἀποτελέσματος παραμένει ή προσπάθεια εἰς τοὺς πάσχοντας ἀπὸ ήθικὴν δυμβλυνσιν. Οὗτοι ἐμφανίζουν ἐν εἴδος ήθικῆς παραφροσύνης (folie morale), ἔστω καὶ διὰ ἐμφανίζουν λογικὴν δρθιοφροσύνην. 'Ἐντεθεν ἔχομεν ἔγκληματίας μὲ περίτεχνον κατάστρωσιν ἔγκλημάτων.

'Ιδιάζουσα ήθικὴ διαστροφὴ εἶναι τὸ διπό τοῦ Nietzsche περιγραφὲν συναισθήμα τῆς ζηλοφθονίας (Ressentiment). Τοῦτο εἶναι ἀνάμικτον ἀπὸ φθόνον καὶ ἐκδίκησιν. "Ατομα δηλαδὴ μὴ δυνάμενα νὰ διακριθοῦν καὶ νὰ πραγματοποιήσουν ώρισμένας ἀξίας κηρύττουν ταύτας ως ἀνευ σημασίας, ἐμφανίζοντα ἀντιστρόφως τὰς ίδιας ἀδυναμίας ως ἀξίας. Συχνὰ τὸ ἀμδρφωτὸν πλήθος εύχαριστεῖται μὲ τὸ κρήμνισμα τῶν κρατουσῶν ἀξιῶν καὶ τῆς κοινωνικῆς ιεραρχίας, διότι νομίζει, δτὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ ἐπέλθῃ πλήρης ἐξίσωσις καὶ θὰ ἐκλείψῃ πᾶσα ἀνισότης. Αἱ μᾶζαι εἰς στιγμὰς κοκοδαιμονίας, μὴ δυνάμεναι νὰ συλλάβουν τὰ βαθύτερα αἴτια, ἐνδιαφέρονται κυρίως

διὰ τὴν κατάρριψιν τοῦ ισχύοντος συστήματος καὶ τὴν ἀντικατάστασίν του μὲ τὸ ώς νέον ἐμφανιζόμενον, χωρὶς νὰ δύνανται νὰ ἐμβαθύνουν ἐπὶ τῆς γνησιότητος τῶν προτεινομένων νέων ἀξιῶν. Μία λαν συνήθης μορφὴ τοῦ Ressentiment εἶναι τὸ φαινόμενον, καθ' ὃ ἀτομα μὴ ἀσκηθέντα κατὰ τὴν πρώτην τῶν ήλικίαν εἰς λεπτούς τρόπους συμπεριφορᾶς, δταν ίδουν τούτους ἀσκουμένους ἀπὸ ἄλλα πρόσωπα, προσπαθούν νὰ τοὺς χαρακτηρίσουν ώς γελοίους.

Ο Nietzsche ἡθέλησε διὰ τοῦ Ressentiment νὰ ἔρμηνεύσῃ τὴν γένεσιν τῆς χριστιανικῆς ἡθικῆς ὑποστηρίξας ὅτι οἱ ίδρυται της, μὴ δυνάμενοι νὰ πραγματοποιήσουν τὰς ἀξίας τῆς δυνάμεως, τῆς ἐπιβολῆς καὶ τῆς κυριαρχίας, ἐκήρυξαν ταύτας ώς κακίας, ἀνύψωσαν δὲ εἰς ἀξίας τὰς ίδιας τῶν ἀδυναμίας, ἥτοι τὴν ταπεινοφροσύνην, τὴν ἀγάπην, τὴν ισότητα καὶ ἀδελφότητα. Λησμονεῖ δμως ὁ Nietzsche, ὅτι διὰ τὰς ἀξίας ταύτας συνεκινήθησαν τὰ εὐγενέστερα πνεύματα τῆς ἀνθρωπότητος καὶ πρὸ καὶ μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ χριστιανισμοῦ.

3. Τὰ καλαισθητικὰ συναισθήματα εἶναι αἱ θυμικαὶ καταστάσεις αἱ γεννώμεναι ἐκ τῆς ἀντιλήψεως τῶν πραγμάτων ώς δραῖων ἢ ἀσχήμων, ώς καὶ ἐκ τῆς δημιουργίας ἔργων τέχνης. Αἱ μορφαὶ τῶν εἶναι ποικιλώταται. Χαίρομεν διὰ τὸ δράσιον εἰς τὴν φύσιν, διὰ τὰς μορφὰς καὶ τὰ χρώματα τῶν ἀνθέων, τῶν καρπῶν, τῶν ζώων, διὰ τὸ κελάδημα τῶν πτηνῶν, δι’ ἓν γραφικὸν τοπίον, διὰ τὴν ἀνατολὴν καὶ δύσιν τοῦ ἥλιου, διὰ τὸν ἔναστρον οὐρανόν; διὰ τὴν θάλασσαν καὶ τὰς ποικίλας ἐναλλαγάς της.

Τὰ ἔργα τέχνης μᾶς παρέχουν ἄλλων τύπων συναισθήματα, εἰσδύοντα βαθύτατα εἰς τὴν ψυχήν. "Ο, τι παριστᾷς ὁ καλλιτέχνης τὸ ἀναδημιουργεῖς ὁ θεατής, αἰσθανόμενος τὴν αὐτὴν συγκίνησιν μὲ ἐκείνον καὶ ταυτιζόμενος μὲ τὴν ίδεαν τοῦ ἔργου. Αἱ εἰς τὸν ίδιον τὸν καλλιτέχνην ἀναφαινόμεναι συναισθηματικαὶ τάσεις δημιουργίας ἐμελετήθησαν ἐξ δμολογιῶν συγχρόνων μεγάλων καλλιτεχνῶν, ώς καὶ εἰς ίδιωτικὰς ἐπιστολὰς ἄλλων παλαιοτέρων, εἰς τὰς δποίας οὗτοι ἀνέφερον τὰς περιστάσεις ὑπὸ τὰς δποίας ἐδημιούργησαν τὰ ἔργα τῶν. Πρῶτον καταλαμβάνει τὸν καλλιτέχνην μία δημιουργικὴ διάθεσις. "Ἐπειτα παρουσιάζεται μία πλήμμυρα συναισθήματος καὶ ιδιότυπος συγκίνησις. Κατόπιν ἐμφανίζεται μία ψυχικὴ ἔντασις, δμοίᾳ μὲ ἐκείνην τὴν δποίαν ἔχει τις δλίγον πρὶν νὰ ἀποφασίσῃ διὰ μίαν πρᾶξιν. Κατὰ τὴν φάσιν αὐτὴν ὁ μουσικὸς νομίζει, ὅτι ἀκούει ἥχους, ἀλλ' ὅχι καθαράν μελῳδίαν, ὁ δὲ ζωγράφος βλέπει μὲ τὴν φαντασίαν του ἀσαφῆ σχήματα καὶ χρώματα, ἀλλ' ὅχι κάτι τὸ πλῆρες. "Ἐπειτα τὸ ἔργον τέχνης ἔρχεται εἰς φως, γεννᾶται. Ή ἔκφρασις «γεννᾶται» εἶναι τόσον μᾶλλον ἀκριβῆς, δσον διότι ἐπακολουθεῖ, κατὰ τὴν

δημολογίαν τῶν καλλιτεχνῶν, ἐν συναίσθημα ἑσωτερικοῦ κενοῦ καὶ ψυχικῆς ἔξαντλήσεως.

Τὸ δραῖον εἶναι ἀστείρευτος πηγὴ βιώσεων διὰ τὸν γνωρίζοντα νὰ ἀντλῇ ἐξ αὐτοῦ. Ὁλίγα ἄνθη, ἐν μικροτέχνημα, ἐν ἀσμα δημιουργοῦν εἰς τὴν κατοικίαν καὶ τοῦ πτωχοτέρου ἀνθρώπου ἄλλην ἀτμόσφαιραν. Μία διαρρύθμισις πραγμάτων καὶ χρωμάτων ἀφίνει ίδιαν ἐντύπωσιν ἀσχετον πρὸς τὴν ύλικὴν τῶν ἀξιῶν. Ἡ καλλιτεχνία ἔχει προσέτι τὴν μεγίστην ἐκφραστικὴν δύναμιν καὶ τῶν πλέον ἀφηρημένων ίδεων. Ὁ Dessoir παρατηρεῖ δὲ «ἀκόμη καὶ δὲ ἀπολαύων ἐν ἔργον τέχνης συμφωνεῖ μὲ τὸν δημιουργὸν του ὡς πρὸς τὴν ἐκφραζόμένην ίδεαν, μὲ καὶ μὲ δλους τοὺς ἄλλους, οἱ δποῖοι συγκινοῦνται δπὸ αὐτό». Ἡ δημοίᾳ αὕτῃ διάθεσις στηρίζει τὴν ἐπικράτησιν τῆς παριστωμένης ίδεας. Ἐν μνημεῖον συμβολίζον μίαν μεγάλην πρᾶξιν διδάσκει διαρκῶς δλους τοὺς θεωμένους αὐτό. Ἐν πατριωτικὸν ἐμβατήριον μὲ ζωηρὰν μουσικὴν εἰς τὴν δραν τοῦ κινδύνου ἐμψυχώνει τὰ πλήθη καὶ πολλαπλασιάζει τὰς δυνάμεις των. Πᾶσα μεγάλη ἐποχὴ τὴν μεγαλειότητά της τὴν ὀφείλει καὶ εἰς τοὺς μεγάλους καλλιτέχνας, οἵτινες τὴν ἔξεικόνισαν.

4. Τὰ μεταφυσικὰ συναισθήματα εἶναι αἱ θυμικαὶ καταστάσεις αἱ γεννώμεναι ἐκ τῆς συνειδήσεως περὶ τῆς δλῆς ὑπάρχεως μας καὶ θέσεως ἐν τῷ σύμπαντι. Ταῦτα εἶναι διττῆς μορφῆς, θρησκευτικὰ καὶ φιλοσοφικά.

Βασικὸς πυρὴν τῶν θρησκευτικῶν συναισθημάτων εἶναι ἡ συγκίνησις ἐκ τῆς βιώσεως τοῦ πεπερασμένου τῆς ὑποστάσεως μας ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἀπειρον δύναμιν τὴν ἐκφαινομένην ἐν τῷ σύμπαντι, τὴν βιουμένην ὡς θεῖον. Ἡ βιώσις τοῦ θείου γεννᾷ συναισθήματα εύοιωντα, δὲ εἰς τὸ βάθος τοῦ Εἶναι δὲν ὑπάρχει τι τὸ χαῶδες, ἀλλὰ κάτι τὸ ὑπέρερχον. Τοῦτο νοεῖται ὡς «φῶς ἀπρόσιτον» ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ἀνθρώπον, δστις εἶναι «γῆ καὶ σποδός». Ἡ ἀντίληψις τῆς διαφορᾶς ταύτης γεννᾷ τὸ συναισθῆμα τῆς ταπεινώσεως, τῆς εὐλαβείας, ἀλλὰ καὶ τοῦ φόβου καὶ δέους πρὸ τοῦ ὑπερόχου, τὸ tremendum. Ἡ ἐπαφὴ τῆς ψυχῆς μετὰ τοῦ θείου γεννᾷ ἐν συνεχείᾳ τὰ συναισθήματα τοῦ θάμβους διὰ τὸ θεῖον μεγαλεῖον, τοῦ ἀκαταλήπτου, τοῦ ἀρρήτου, τοῦ ὑπερβαίνοντος τὰς γνωστικάς μας δυνάμεις, τοῦ μυστηρίου, περὶ τοῦ ὅποιου μόνον συμβολισμοὶ δύνανται νὰ ἐκφρασθοῦν. Ἡ συνειδησις τοῦ μεγαλείου γεννᾷ συναισθήματα γοητείας καὶ ἱλεύεως, μίαν fascinatio. Ἡ τελευταῖα αὕτη ἀκολουθεῖ-

ται δπδ συναισθήματα ήσυχασμοῦ, γαλήνης, ἀγιασμοῦ, ἐμπνεύσεως, δποκαλύψεως. Ἐκεῖθεν ή δνάγκη ἐκφράσεως τῶν συναισθημάτων δι' ίδεων, συμβόλων καὶ πράξεων λατρευτικῶν¹.

Τὰ τρία στοιχεῖα συγκίνησις, ίδεαι καὶ δμαδικαὶ τελεταὶ ἐμφανίζονται εἰς δλας τὰς θρησκείας, ἀπὸ τῶν πρωτογόνων μέχρι τῶν σημερινῶν, παρὰ τὸ παραλλάσσον περιεχόμενόν των. Θρησκεία χωρὶς δόγματα καὶ χωρὶς τελετὰς δὲν δύναται νὰ υπάρξῃ, ως ἔζητουν οἱ φιλόσοφοι τοῦ Διαφωτισμοῦ, οἱ κήρυκες τῆς φυσικῆς θρησκείας καὶ οἱ ἐλευθερόφρονες. Πρέπει δημος νὰ γίνῃ διάκρισις, ως δρθῶς παρατηρεῖ **ὁ Höffding**, τῶν δογμάτων, τὰ δποῖα ἀποτελοῦν τὸν πυρήνα πάσης θρησκείας, ἥτοι τῆς θρησκευτικῆς συγκινήσεως καὶ ἀμέσου πειρας καὶ πίστεως εἰς τὸν Θεόν, ως δημιουργὸν τῆς ἡθικῆς τάξεως τοῦ κόσμου, ἀπὸ ἑκεῖνα, τὰ δποῖα ἀποτελοῦν τὸ παραλλάσσον στοιχεῖον ἐν τῇ θρησκείᾳ, τὸ προερχόμενον ἀπὸ ἐννοίας καὶ παραστάσεις τῆς ἐποχῆς τῶν Ιδρυτῶν ἐκάστης ιστορικῆς θρησκείας².

Εις πάσας τὰς θρησκείας ἐμφανίζονται τρεῖς τάσεις. Τὸ μεγαλύτερον πλῆθος ἀφοσιούται εἰς τὴν Παράδοσιν. Τοῦτο ζητεῖ νὰ τηρήται αὐστηρότατα ἡ ιστορικὴ συνέχεια μέχρι τῶν ἑλαχίστων τύπων. Οἱ πιστοὶ εἰς αὐτὴν ἐμπνέονται ἀπὸ τὴν ἀντίληψιν, διὰ ἔξακολουθοῦν νὰ λατρεύουν «τὸν Θεὸν τῶν πατέρων τῶν», καθ' ὃν τρόπον ἐλατρεύετο καὶ πρὸ χιλιετηρίδων. Οὕτω θεωροῦν ἐαυτοὺς ταυτίζομένους ψυχικῶς ἐν τῇ πίστει μὲ τὰς παρελθούσας ἀπειραρίθμους γενεάς. Πᾶσα ἔορτή, πᾶν σύμβολον καὶ πᾶς θρύλος τοὺς εἶναι Ἱερά, διότι γίνονται ἀφορμὴ γενέσεως θρησκευτικῶν συγκινήσεων.

Μικρότερος ἀριθμός ἀτόμων ρέπει πρὸς τὸν *Μυστικισμόν*. Θεωρεῖ, δτὶ τὸ ἀτομον δέον νὰ ζητῇ μόνον τὴν συγκίνησιν καὶ συναισθημα- κήν βίωσιν τοῦ θείου, λόγῳ τοῦ ἀδυνάτου τῆς λογικῆς καὶ ιστορικῆς κατανοήσεώς του. Οὗτοι ἀποφεύγουν καὶ τοὺς τύπους καὶ τὰς τελε-

Ι. Χαρακτηριστικώς διασαφεῖ τὰ ὡς ἄνω ἢ ἐν χρήσει εἰς τὴν ὑπαιθρον «λαϊκὴ προσευχὴ» τὴν δποίαν ἀναπέμπουν τὴν χαραυγὴν οἱ ἔγειροι μενοὶ ἀπλοῦκοι ἄνθρωποι:

« 'Εξημέρωσ' δ Θεδς
κ' είδαμε τ' ἄγιο φῶς.
Προσκυνοῦμε τὸ Χριστὸ
καὶ τὸν Τίμιο Σταυρό.
Νὰ μᾶς σκέπῃ ἀπὸ κακὸ
κι ἀπὸ κάθε πονηρό,
Οσα μάτια θὰ μᾶς δοῦνε,
τόσοι Ἀγίοι μᾶς βοηθοῦνε ».

2. Höffding H., Philosophie de la religion 2e éd. Paris 1909, p. 182.

τάς. Αἱ ἔρευναι τῆς ψυχολογίας τῆς θρησκείας καθώρισαν τὰ στάδια συναισθηματικῆς πορείας τοῦ ἄκρου Μυστικισμοῦ εἰς δλας τὰς θρησκείας. Ἡ ψυχὴ τοῦ μυστικοῦ κατ' ἀρχὰς αἰσθάνεται ἐν ἑαυτῇ ἐρημίαν καὶ σκότος, ἔπειτα θρήνον, ἀπόγνωσιν καὶ ἐκμηδένισιν καὶ τέλος φῶς ἀνέσπερον, ἀπελευθέρωσιν ἐκ τῶν δεσμῶν τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου καὶ ἔνωσιν μὲ τὸν Θεόν.

Τρίτη τάσις εἶναι δὲ **Ορθολογισμός**, τοῦ δποίου οἱ δπαδοὶ προσδιορίζονται ἀπὸ τὴν ἀφηρημένην σκέψιν, ζητοῦντες σαφήνειαν ἵδεων καὶ λογικὴν ἀκολουθίαν εἰς διογματικὸν σύστημα πλήρως καθωρισμένον. Κατὰ περιβόους ὑπερισχύει ἡ μία ἢ ἡ ἄλλη ἐκ τῶν τάσεων τούτων.

Ο φιλοσοφικὸς τύπος τῶν μεταφυσικῶν συναισθημάτων εἶναι δὲ ἐκφραζόμενος διὰ τῆς ἀντιλήψεως, δτι ἐν τῷ κόσμῳ ἀνευρίσκεται ὑπάρχων λόγος καὶ νόμος. Ο λόγος οὗτος ἀποτελεῖ τὸ θεμέλιον καὶ τοῦ κόσμου καὶ τῶν κοινωνιῶν καὶ ἐκάστου ἀτόμου. Ο νόμος καὶ λόγος οὗτος εἶναι πνευματικῆς ὑφῆς, ἀφοῦ μόνον μὲ τὸν νοῦν τὸν προσεγγίζομεν. Ἐπίσης εἶναι ἡθικῆς ὑφῆς, συμπίπτων πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ ἀγαθοῦ, ἀφοῦ τὰ τοῦ κόσμου πρὸς τὸ ἀγαθὸν κατευθύνονται. Εἶναι τέλος αἰσθητικῆς ὑφῆς, ἀφοῦ τὸ κάλλος ἀποτελεῖ ἀρχὴν κοσμικὴν αὐτόνομον, πέραν τοῦ ὀφελίμου. Ἡ βίωσις τῶν στοιχείων τούτων γεννᾷ «τὸ πάθος τοῦ θαυμάζειν», τὸ ἀποτελοῦν τὴν ἀρχὴν πάσης φιλοσοφίας¹. Τὸν θαυμασμὸν ἀκολουθεῖ δὲ πόθος δι' «δμοῖσιν θεῷ»², πραγματοποιουμένην διὰ τῆς οἰκειόσεως τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀληθοῦ, τοῦ ἀπαρτίζοντος τὴν οὐσίαν τοῦ θείου. Ἐντεθεν ἀνακύπτει ἡ πίστις, δτι «δὲ θεὸς ήμιν πάντων κεημάτων μέτρον»³. Ο μιμούμενος τὸν θεόν μιμεῖται τὸ ἀνώτατον⁴.

Γ'. ΓΕΝΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΩΝ

Τὰ συναισθήματα ἀποτελοῦν τὴν ἀνθησιν τῶν κλάδων τῶν βλαστανόντων ἐκ τῶν ψυχικῶν ριζῶν, τῶν ἐμφύτων παρορμήσεων. Δὲν εἶναι ἐπακολούθημα γνωστικῆς ἐμπειρίας ὑποστάσης λογικὴν ἐπεξεργασίαν, ἀλλά τι συνυφασμένον μετά τῶν ἐμφύτων τάσεών μας. «Οχι μόνον ἡ γνῶσις δὲν γεννᾷ τὸ συναισθήμα, ἀλλ' ἀντιθέτως τὸ

1. *Πλάτωνος Θεαίτητος* 155 D.

2. Αὐτόθι 176 B, Πολιτ. I' 613 B.

3. *Πλάτωνος Νόμοι* δ' 716 C.

4. «Τὸ μὲν θείον κράτιστον, τὸ δὲ ἐγγυτάτω τοῦ θείου ἐγγυτάτω τοῦ κράτιστου». 'Απομνημ. I, 6, 10.

συναίσθημα καθιστᾶ δυνατήν τὴν πραγματοποίησιν τῆς γνώσεως. Ἡ ἀπορία καὶ διθαυμασμὸς εἶναι γεννήτορές της. Τὰ συναίσθηματα τὴν ἐπηρεάζουν δχι μόνον κατὰ τὴν συλλογὴν τοῦ ύλικοῦ, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν σύγθεσίν του. Ταῦτα αὐξάνουν τὴν ζωηρότητα καὶ τὸ πλάτος τῆς φαντασίας, ἐντείνουν τὴν προσοχήν, κιτητοποιοῦν πλῆθος ἀναμνήσεων καὶ ἐνεργοποιοῦν τὴν νόησιν. Συχνά εἰς συναίσθηματικὸς πυρήνα ἀποβαίνει κέντρον κρυσταλλώσεως, γύρω ἀπὸ τὸν διοῖον τακτοποιοῦνται καὶ λαμβάνουν θέσιν στοιχεία συνηγοροῦντα υπὲρ αὐτοῦ. Βαθύτερα μελέτη καὶ ἀνάλυσις πολλῶν θεωριῶν καὶ ἔργων τὰ ἀποκαλύπτει ως προελθόντα ἀπὸ προτιμήσεις καὶ πόθους δρῶντας συχνά υποσυνειδήτως.

Πλὴν τῆς γνώσεως τὰ συναίσθηματα προσδιορίζουν καὶ τὴν ἐμφάνισιν τῶν πράξεων. Ρυθμίζοντες τὴν γένεσίν των δυνάμεθα νὰ ἐπηρεάσωμεν τὰς πράξεις τῶν προσώπων. Ἀκόμη καὶ κατὰ συνήθειαν πράξεις τροποποιοῦμεν. Διασείομεν τὴν ἐκ τῆς ἔξεως παγιόποιησιν ἀντιθέτοντες ἐπανάληψιν συναίσθημάτων ὅλης ποιότητος. "Οπως ἐν ἐρριζωμένον δένδρον δὲν καταρρίπτομεν μὲν κτύπημα, ἀλλὰ μὲ πολλὰ ὅληλοπροστιθέμενα, οὕτω καὶ ἐρριζωμένας προτιμήσεις κατωτέρων συναίσθημάτων μεταβάλλομεν δι' υπομονῆς καὶ βραδέως.

Τὰ συναίσθηματα προσδιορίζουν τοὺς σκοπούς τῆς ζωῆς. Ἡ λογικὴ λειτουργία υπηρετεῖ ἀπλῶς τούτους χωρὶς νὰ τοὺς γεννᾷ. Σχέδια κυκλοφοροῦν πολυάριθμα γύρω μας δι' ὅλα τὰ προβλήματα. "Επικρατοῦν πάντοτε ἑκεῖνα, τὰ δποῖα συγκινοῦν καὶ γεννοῦν ἐνθουσιασμόν. Ἡ «μανία» κατὰ τὸν Πλάτωνα πρὸς τὸ καλόν, σοφόν, ἀγαθόν καὶ πᾶν δ, τι τοιούτον, εἶναι ἡ κινούσα καὶ τρέφουσα τὴν ψυχὴν καὶ αὐξάνουσα τὸ πτέρωμά της¹. "Ο Goethe τὸ αὐτὸ διπαναλαμβάνει, δταν κηρύττῃ δτι:

«Τὸ αἴσθημα εἶναι τὸ πᾶν,
μόνον βοὴ δ λόγος»².

·Ο "Ἐγελος παρὰ τὸν Ἰδεαλισμὸν του σημειώγει, δτι
«Τὰ πάθη κινοῦν τὴν "Ιστορίαν»³.

Τὸ θέμα τοῦτο τῆς γενέσεως τῶν πράξεων θὰ διερευνήσωμεν εὐθὺς κατωτέρω.

1. Φαῖδρος 246 E.

2. «Gefühl ist alles; Name ist Schall und Rauch». Faust I. 3456 - 3457.

3. Vorlesungen über Philosophie der Geschichte, Glocknerausgabe IIe Bd., σελ. 63.